

AVAZ O‘TAR HAYOTI VA IJODI

*“Ichan-Qal’a” davlat muzey-qo‘riqhonasi
katta ilmiy hodimi: Israilova Ra‘no.*

Annotatsiya

Ushbu maqolada XIX asr oxiri – XX asr boshlarida yashab ijod qilgan o‘zbek mumtoz adabiyoti vakili Avaz O‘tar hayoti, ijodiy faoliyati va adabiy merosi tahlil qilinadi. Shoirning ijtimoiy qarashlari, asarlaridagi g‘oyaviy yo‘nalishlar hamda o‘zbek adabiyotidagi o‘rni ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Avaz O‘tar, o‘zbek adabiyoti, mumtoz she‘riyat, Xiva adabiy muhiti, jadidchilik, ijtimoiy tanqid, g‘azal, ruboiy.

O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixida Xiva adabiy muhiti alohida o‘rin egallaydi. Ushbu muhitda yetishib chiqqan iste‘dodli shoirlardan biri Avaz O‘tar hisoblanadi. U nafaqat an‘anaviy she‘riyatni davom ettirgan, balki o‘z davrining ijtimoiy muammolarini ham o‘z asarlarida aks ettirgan ijodkor sifatida ajralib turadi.

Avaz O‘tar ijodi o‘zbek adabiyotida o‘tish davri mahsuli bo‘lib, unda mumtoz an‘analar bilan bir qatorda yangi g‘oyalar ham namoyon bo‘ladi. Shu sababli uning hayoti va ijodini o‘rganish muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Avaz O‘tar - Avaz Polvonniyoz (O‘tar) o‘g‘li (1884.15.8- Xiva-1919) — o‘zbek ma‘rifatparvar shoiri. Dastlab maktabda, so‘ng Xivadagi madrasada o‘qidi. 18 yoshlarida shoir sifatida xalq o‘rtasida tanildi. Muhammad Rahimxon Soniy (Feruz) Avaz O‘tar iste‘dodiga katta e‘tibor bergan, uni saroyga taklif qilib Tabibiyni unga ustoz etib tayinlagan. Ammo, Avaz O‘tar saroy hayoti bilan chiqisholmay, uni tark etadi.

XX asr boshlarida ko‘zga tashlanayotgan milliy uyg‘onish, istiqloq g‘oyalari Avaz O‘tar ijodiga kuchli ta‘sir ko‘rsatadi. Avaz O‘tar ijodida erkparvarlik, ozodlik, ma‘rifatparvarlik g‘oyalari, turmush illatlariga qarshi qaratilgan hajvlar paydo bo‘la boshlaydi, bu davrda shoir yuksak insoniy fazilatlarni, chinakam insoniy muhabbatni tarannum etuvchi lirik she‘rlar, qitalar, ruboiylar yozdi. Avaz O‘tar ijodida alohida o‘rin tutgan hajviy she‘rlar turkumi — «Faloniy» ham shu davr mahsuli. Avaz O‘tar «Millat», «Hurriyat»; «Topar erkan, qachon», «Xalq», «Zamon» va boshqa she‘rlarida millat taqdiri va kelajagini yangicha talqin etadi. Ayrim she‘rlari o‘sha davr vaqtli matbuotida («Oyina», «Vaqt», «Mulla Nasriddin» va boshqa) bosilgan. 2 ta devoni («Saodat ul-iqbol», «Devoni Avaz») va qator bayozlarga kiritilgan g‘azallari yetib kelgan. Devonlarining qo‘lyozma nusxalari O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi Sharqshunoslik institutida saqlanadi.

Shoir yashagan davr ijtimoiy-siyosiy jihatdan murakkab bo‘lib, Xiva xonligida feodal munosabatlar hukmron edi. Bu holat xalq hayotiga salbiy ta’sir ko‘rsatgan. Avaz O‘tar ana shunday muhitda yashab, jamiyatdagi adolatsizliklarni chuqur his etgan va o‘z ijodida aks ettirgan.

U o‘z davrining ziyolilari bilan aloqada bo‘lgan, adabiy muhitda faol ishtirok etgan. Shoir umrining asosiy qismini ilm va ijod bilan o‘tkazgan. Avaz O‘tar ijodi g‘azal, ruboiy, qasida kabi mumtoz janrlarni o‘z ichiga oladi. Uning asarlari asosan quyidagi mavzularga bag‘ishlangan:

Ishq va muhabbat

Hayot falsafasi

Ijtimoiy tengsizlik

Adolat va haqiqat

Shoir o‘z asarlarida mumtoz adabiyot an‘analariga amal qilgan holda, mazmun jihatdan yangilik kiritgan. Uning g‘azallarida insoniy tuyg‘ular nozik va chuqur ifodalangan.

Masalan, u ishqni nafaqat shaxsiy tuyg‘u, balki insonni kamolga yetkazuvchi kuch sifatida tasvirlaydi.

Avaz O‘tar ijodining muhim jihatlaridan biri – ijtimoiy tanqidning mavjudligidir. U o‘z davridagi:

Adolatsiz boshqaruv

Boy va kambag‘al o‘rtasidagi tafovut

Savodsizlik va jaholat

kabi muammolarni tanqid qilgan.

Shoirning ayrim she‘rlarida xalqning og‘ir hayoti tasvirlanadi. U adolatli jamiyat qurish g‘oyasini ilgari suradi. Bu jihatdan u jadidchilik harakatiga yaqin bo‘lgan qarashlarni ifodalagan.

Avaz O‘tar o‘ziga xos badiiy uslubga ega bo‘lgan. Uning ijodida:

Oddiy va ravon til

Timsollar orqali fikr berish

Tasviriy vositalarning boyligi

kabi xususiyatlar kuzatiladi.

Shoir mumtoz she‘riyatga xos bo‘lgan aruz vaznidan mohirona foydalangan. Shu bilan birga, uning asarlari o‘quvchiga tushunarli bo‘lishi bilan ajralib turadi.

Shoirning eng mashhur she‘ri:

Har tilni biluv emdi bani odama jondur,

Til vositai robitai olamiyondur.

G‘ayri tilini sa’y qiling bilgani, yoshlar,

Kim ilm-u hunarlar bilonki ondin ayondur.

Lozim siza har tilni biluv ona tilidek,

Bilmakka oni g'ayrat eting foida kondur.
Ilm-u fan uyig'a yuboringlar bolangizni,
Onda o'qug'onlar bori yaktoyi zamondur.
Zor o'lmasun onlar dog'i til bilmay Avazdek,
Til bilmaganidan oni bag'ri to'la qondur.

She'rda shoir tilni insoniyatni birlashtiruvchi eng muhim vosita sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, har bir inson uchun til bilish — bu nafaqat aloqa quroli, balki jamiyatda o'z o'rnini topish, ilm va hunar egallashning asosiy yo'lidir. Shu bois u ayniqsa yoshlarni chet tillarni o'rganishga chaqiradi va ilm-fan aynan til orqali kengayishini ta'kidlaydi.

Asarda ona tiliga ham alohida e'tibor qaratilib, uni mukammal bilish bilan birga boshqa tillarni ham o'zlashtirish zarurligi ko'rsatib beriladi. Bu esa shoirning milliy qadriyatlarga sodiq qolgan holda zamonaviy taraqqiyotga intilganini anglatadi. U otanalarga murojaat qilib, farzandlarini ilm maskanlariga yuborishga undaydi, chunki bilimli insonlar jamiyatning eng yetuk vakillari bo'lib yetishadi.

She'rning eng ta'sirli jihatlaridan biri — shoirning o'zini misol qilib keltirishidir. U til bilmaganidan pushaymonligini bildirib, boshqalarni ham shunday holatga tushib qolmaslikka ogohlantiradi. Bu esa asarning tarbiyaviy ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

Badiiy jihatdan she'r sodda, ravon va nasihat ohangida yozilgan. Unda takror, ramziy ifodalar va kuchli hissiy tasvirlar orqali asosiy g'oya o'quvchiga chuqur yetkaziladi.

Umuman olganda, bu she'rda Avaz O'tar ilm, til va ma'rifatni inson kamolotining eng muhim omillari sifatida ko'rsatadi. Asar bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolgan bo'lib, yoshlarni bilim olishga va o'z ustida ishlashga undovchi muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Avaz O'tar o'zbek adabiyoti tarixida muhim o'rin tutgan shoirlardan biridir. Uning hayoti va ijodi orqali XIX–XX asr boshlaridagi ijtimoiy muhitni anglash mumkin. Shoir o'z asarlarida insoniylik, adolat va haqiqat g'oyalarini ilgari surgan.

Bugungi kunda "Ichan-Qal'a" davlat muzey-qo'riqxonasi nafaqat tarixiy obidalar majmuasi, balki ajdodlarimizning boy ma'naviy merosini asrab-avaylayotgan muhim ilmiy-madaniy maskan hisoblanadi. Ushbu qo'riqxonada hududida joylashgan "Hukmdor va shoir" muzeyi o'zining noyob eksponatlari bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Mazkur muzeyda Avaz O'tarning portreti munosib tarzda namoyish etilgan bo'lib, bu uning o'zbek adabiyoti va ma'naviy hayotidagi o'rnini yaqqol ifodalaydi. Shuningdek, muzey fondida shoirga tegishli qo'lyozma kitoblar va uning adabiy merosi namunalari ham saqlanmoqda.

Ushbu eksponatlar orqali tashrif buyuruvchilar Avaz O‘tarning hayoti, ijodi hamda uning ilm-ma‘rifatga bo‘lgan qarashlari bilan yaqindan tanishish imkoniga ega bo‘ladilar. Muzey nafaqat tarixiy xotirani saqlaydi, balki yosh avlodni ajdodlar merosiga hurmat ruhida tarbiyalovchi, ularni bilim va ma‘naviyatga chorlovchi muhim maskan sifatida ham xizmat qiladi.

Shu jihatdan, “Ichan-Qal’a” davlat muzey-qo‘riqxonasi tarkibidagi ushbu muzey Avaz O‘tar kabi buyuk siymolar merosini abadiylashtirish va uni kelajak avlodlarga yetkazishda beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar.

1. O‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Mumtoz adabiyot namunalari. – Toshkent.
3. Xiva adabiy muhiti bo‘yicha tadqiqotlar.
4. Jadidchilik harakati tarixi.
5. <https://n.ziyouz.com>
6. <https://tafakkur.net/har-tilni-biluv-emdi-bani-odama-jondur/avaz-otar.uz>